

नव्वदोत्तरी गोमंतकीय मराठी कथा: एक चिकित्सक अभ्यास (प्रातिनिधिक
कथाकारांच्या कथांच्या अनुषंगाने)

(A CRITICAL STUDY OF GOAN MARATHI SHORT STORIES POST

1990 – A study Based on the stories of selected authors)

अनुक्रमणिका

प्रस्तावना

प्रास्ताविक.....	2
संशोधनाची उद्दिष्टे.....	3
संशोधन विषयाचे क्षेत्र आणि उपयुक्तता	4
संशोधन पद्धती	5
1. ऐतिहासिक अभ्यास पद्धती	5
2. वर्णनात्मक पद्धती	5
3. तौलनिक अभ्यास पद्धती	5
गृहीतके.....	5
प्रबंधाची मांडणी	6
समारोप	7

प्रकरण १

कथा: संकल्पना, स्वरूप व व्याप्ती

1.1 प्रस्तावना.....	9
1.2 लघुकथेचे स्वरूप व तंत्र- व्याख्या.....	9
1.3 कथेचे घटक.....	16
1.3.1 घटना.....	17
1.3.2 कथानक	18
1.3.3 पात्र	20
1.3.4 निवेदक	23

1.3.5 संवाद	25
1.3.6 भाषा	25
1.4 कथा व कल्पित वास्तव	26
1.5 मराठी कथेचे स्वरूप	27
1.5.1 करमणूकपूर्व कालखंड - कथेच्या पूर्वतयारीचे युग	30
1.5.2 करमणूक कालखंड	32
1.5.3 मनोरंजन कालखंड	33
1.5.4 यशवंत – किलोस्कर कालखंड (१९२६ ते १९४५)	35
1.5.5 मराठी नवकथेची सुरुवात (१९४५ ते १९६०)	38
1.5.6 साठोत्तरी मराठी कथा	40
1.5.7 १९७५ नंतरचा कथेचा स्थित्यंतराचा कालखंड व आजच्या नव्वदोत्तरी मराठी कथेची वाटचाल	45
1.6 समारोप	54
संदर्भ	54

प्रकरण २

१९९० पूर्व गोमंतकीय मराठी कथा

2.1 प्रास्ताविक	59
2.2 गोमंतकीय मराठी कथेची सुरुवात व मुक्तिपूर्व गोमंतकीय मराठी कथा	59
2.2.1 प्रारंभ ते १९४५ पर्यंतची गोमंतकीय मराठी कथा	60
2.2.2 १९४५ – १९६१ या कालखंडातली गोमंतकीय मराठी कथा	69
2.3 १९६१ नंतरची मुक्तीनंतरच्या कालखंडातली गोमंतकीय मराठी कथा	73
2.4 समारोप	76
संदर्भ	77

प्रकरण ३

नव्वदोत्तरी गोमंतकीय मराठी कथा

3.1 प्रास्ताविक	83
-----------------------	----

3.1.1 – गोमंतकातील सामाजिक पार्श्वभूमी व नव्वदोत्तरी गोव्यातील सामाजिक स्थित्यंतरे.....	83
3.1.2 – नव्वदोत्तरी गोमंतकीय सांस्कृतिक जीवन	86
3.1.3 – नव्वदोत्तरी गोव्यातील राजकीय परिस्थिती व निगडीत प्रश्न.....	86
3.2 नव्वदोत्तरी कालखंडातील गोमंतकीय लेखकांचे कथा लेखन.....	88
3.2.1 विठ्ठल ठाकूर यांचे कथालेखन.....	88
3.2.1.1 मनोविश्लेषणात्मक व मानवी वृत्ती प्रवृत्तींवर भाष्य करणाऱ्या कथा.....	89
3.2.1.2 स्त्री जीवनातील दुःखाचे चित्रण	92
3.2.1.3 मानवी भावविश्वाचे चित्रण करत कथांमध्ये आलेल्या जगण्याच्या शोकांतिका.....	93
3.2.1.4 व्यक्त झालेले जीवनविषयक तत्त्वज्ञान	96
3.2.1.5 गोवा मुक्तीनंतर स्वातंत्र्यसैनिकांचे जीवन चित्रण.....	98
3.2.2. पु. शि. नार्वेकर यांचे कथालेखन	99
3.2.2.1 गोवा मुक्तिपूर्व कालखंडाच्या पार्श्वभूमीवर मुक्तीनंतरच्या कालखंडातील सामाजिक बदलांचे चित्रण.....	99
3.2.2.2 गोवा मुक्तिपूर्व कालखंडाच्या पार्श्वभूमीवर पोर्तुगीजांच्या राजसत्तेतील अन्याय अत्याचारांचे चित्रण.....	101
3.2.2.3 गोवा मुक्तिचळवळीचे चित्रण	103
3.2.2.4 मानवी वृत्तीप्रवृत्तींचे चित्रण	104
3.2.2.5 गोवा मुक्तीनंतरच्या कालखंडातील स्वातंत्र्यसैनिकांच्या व्यथांचे चित्रण	108
3.2.2.6 असफल प्रेमाकथा	109
3.2.2.7 किस्स्यात्मक निवेदन करणाऱ्या कथा.....	111
3.2.2.8 मिथकातून स्त्रीजीवानावर भाष्य	112
3.2.3 गजानन रायकर यांचे कथालेखन	113
3.2.3.1 पोर्तुगीज सत्तेच्या पार्श्वभूमीवर, गोवा स्वातंत्र्यसंग्राम व जनतेवरील अन्याय अत्याचारांचे चित्रण.....	114
3.2.3.2 जातीव्यवस्था व कुळवाड्यांच्या प्रश्नांचे चित्रण.....	114
3.2.3.3 गोमंतकीय समाजजीवनातील बदलांचे चित्रण.....	118
3.2.3.4 गोवा मुक्तिसंग्रामाच्या पार्श्वभूमीचे चित्रण	119
3.2.3.5 मनोविश्लेषणात्मक कथा.....	122
3.2.3.6 व्यक्तिकेंद्रीततेतून भिन्न प्रवृत्तींचे चित्रण	123

3.2.3.7 उत्कट प्रेमभावना व्यक्त करणाऱ्या कथा	124
3.2.4 विठ्ठल गांवस यांचे कथालेखन	126
3.2.4.1 ख्रिस्ती समाजजीवनाचा वेध घेणाऱ्या कथा	127
3.2.4.2 समाज वास्तवाचा वेध घेणाऱ्या कथा	129
3.2.4.3 मानवी मनोवृत्तींवर भाष्य करणाऱ्या कथा	132
3.2.4.4 सुशिक्षिताच्या मानसिक कोंडीचे चित्रण	134
3.2.4.5 प्रेमभावनेचे चित्रण	136
3.2.4.6. भ्रष्टाचार व राजकारणाचे चित्रण	137
3.2.4.7 गोमंतकातील सामाजिक समस्यांचे चित्रण	139
3.2.4.8 स्त्री जीवन व स्त्री समस्यांचे चित्रण	139
3.2.5 नारायण महाले यांचे कथा लेखन	142
3.2.5.1 मानवी वृत्ती प्रवृत्तींचे चित्रण	143
3.2.5.2 गोमंतकीय समकालीन प्रश्नांचे चित्रण	143
3.2.5.3 गोमंतकीय समाजजीवनातील बदलांचे चित्रण	145
3.2.5.4 स्त्री जीवनाच्या व्यथा	145
3.2.6 मिलिंद म्हामल यांचे कथा लेखन	146
3.2.6.1 भाऊबंदकीचे चित्रण	146
3.2.6.2 आधुनिक जगण्यात निर्माण झालेल्या गोमंतकातील बदलांचे चित्रण	147
3.2.6.3 स्त्री जीवनाचे चित्रण	148
3.2.6.4 शहरी जीवनात झालेली माणसांची ओढताण	150
3.2.6.5 मानवी वृत्ती प्रवृत्तींचे चित्रण	150
3.2.6.6 पर्यावरणीय प्रश्नांवर भाष्य करणाऱ्या कथा	151
3.2.6.7 गोव्यातील बदलांचे ग्रामसंस्कृतीवर उमटलेले पडसाद	153
3.2.7 चंद्रकांत गावस यांचे कथालेखन	156
3.2.7.1 शारीरिक वासना व मानवी जीवनमूल्यांच्या ज्हासाचे चित्रण	156
3.2.7.2 प्रेम भावना व उदात्त प्रेमाचे चित्रण	158
3.2.8 ज्ञानेश्वर कोलवेकर यांचे कथालेखन	159
3.2.8.1 स्त्री दुः ख, भावनाविवशता व स्त्री स्वभावाच्या भिन्न पैलूंचे चित्रण	160

3.2.8.2 गोमंतकीय सोनार समाजाचा व्यावसायिक संघर्ष मांडणाऱ्या कथा	164
3.2.8.3 मानवी वृत्ती प्रवृत्तींचे चित्रण	167
3.2.8.4 सर्वसामान्यांच्या प्रश्नांना वाचा फोडण्याचा प्रयत्न	169
3.2.8.5 गोव्यात असलेल्या परप्रांतीयांचा प्रश्न	172
3.2.9 सु. म. तडकोड यांचे कथालेखन	173
3.2.10 उदय नाईक यांचे कथालेखन	176
3.2.10.1 सामाजिक स्पंदने टिपत मानवतावादी दृष्टीकोनाची उपेक्षा व्यक्त करणाऱ्या समाजात बळावलेल्या प्रवृत्तींचे चित्रण करणाऱ्या कथा	176
3.2.10.2 बोधप्रधान स्वरूपाच्या कथा	180
3.2.10.3 समकालीन सामाजिक प्रश्नावर, समाज वास्तवावर भाष्य	181
3.2.11 दयाराम पाडलोस्कर यांचे कथा लेखन	188
3.2.11.1 स्त्री जीवनाच्या शोकांतिका	189
3.2.11.2 व्यक्तींच्या दुःखद कहाण्या	194
3.2.11.3 प्रेमभावनेचे चित्रण	197
3.2.11.4 मूल्यन्हासाचे चित्रण	198
3.2.11.5 मानवी वृत्ती प्रवृत्तींचे चित्रण	198
3.2.11.6 सर्वसामान्यांच्या जगण्याचे चित्रण	200
3.2.11.7 ग्रामीण समाजजीवनातील 'बावळा'ची क्षणचित्रे	202
3.2.12 गजानन देसाई यांचे कथालेखन	208
3.2.12.1 ग्रामजीवनातील बदलांचे चित्रण	208
3.2.12.2 भाटकरशाहीतील अनैतिकतेचे चित्रण	210
3.2.12.3 मानवी वृत्तींचे चित्रण	210
3.2.12.4 सर्वसामान्य माणसांच्या जगण्याचे चित्रण	212
3.2.12.5 समाजातील रूढी पद्धतींवर भाष्य	212
3.2.12.6 स्त्रीच्या भावविश्वाचे चित्रण	215
3.2.12.7 जीवनाचे तत्त्वज्ञान सांगणारी कथा	215
3.3 नव्वदोत्तरी कालखंडातील स्त्रियांचे कथा लेखन	216
3.3.1 वासंती नाडकर्णी यांची अनुभवसंपन्न कथा	216

3.3.2. माधवी देसाई यांचे कथा लेखन.....	217
3.3.2.1. स्त्रियांच्या भावविश्वाचे चित्रण.....	218
3.3.2.2. स्त्रीवादी स्वरूपाचे कथा लेखन.....	221
3.3.2.3. माणसांच्या हतबलतेच्या कहाण्या.....	222
3.3.3. ज्योती कुंकळकर यांची स्त्री जीवनातील स्पंदने टिपणारी कथा.....	223
3.3.4 मेघना कुरुंदवाडकर यांचे कथालेखन.....	225
3.3.4.1 स्त्री जीवनाच्या शोकांतिका.....	225
3.3.4.2 स्त्री स्वभावाच्या भिन्न छाटा	226
3.3.4.3 स्त्रियांचे भावविश्व.....	227
3.3.5 आरती दिनकर यांचे कथा लेखन	228
3.3.5.1 आधुनिक स्त्री जीवनावर भाष्य	228
3.3.5.2 तटस्थ स्त्री भूमिका	229
3.3.5.3 स्त्री जीवनातील प्रश्नावर भाष्य.....	229
3.3.5.4 विशुद्ध विनोदी कथा	230
3.3.6 अंजली आमोणकर यांचे कथा लेखन	231
3.3.6.1 नातेसंबंधांवर भाष्य	231
3.3.6.2 स्त्री जीवनाचे चित्रण.....	231
3.3.6.3 रहस्यात्मक स्वरूपाच्या कथा.....	232
3.3.7 हेमा नायक यांचे स्त्री जाणिवेचे व्यक्त करणारे व स्त्रीवादी स्वरूपाचे कथा लेखन.....	233
3.3.8 प्रतिभा कारंजकर यांच्या कथेतील अनुभव विश्व	235
3.3.8.1 आधुनिक नातेसंबंधांवर भाष्य.....	236
3.3.8.2 स्त्रियांचे भावविश्व.....	238
3.3.9 रेखा पौडवाल यांचे कथालेखन.....	239
3.3.9.1 स्त्रीवर होणाऱ्या अन्याय अत्याचारांचे चित्रण	239
3.3.9.2 स्त्रियांच्या भावविश्वाचे चित्रण.....	240
3.3.9.3 स्त्री स्वभावाच्या भिन्न छटांचे चित्रण	241
3.3.9.4 स्त्री पुरुष नातेसंबंधातील गुंते.....	242
3.3.9.5 मानवी जगण्यातील शोकांतिका व मानवी वृत्ती प्रवृत्तीवर भाष्य.....	242

3.3.9.6 व्यवहारीक जगण्यात मानवी संवेदनशीलतेवर भाष्य.....	243
3.3.10 सुजाता सिंगबाळ यांची स्त्री पुरुषांच्या स्नेहविश्वाचे भावबंध टिपणारी कथा.....	243
3.3.11 गिरिजा मुरगोडी यांच्या स्त्री जीवनावर भाष्य करणाऱ्या कथा.....	245
3.4 समारोप	248
संदर्भ	250

प्रकरण ४

नव्वदोत्तरी गोमंतकीय मराठी कथेतील ग्रामीणता व प्रादेशिकता

4.1 प्रास्ताविक.....	252
4.2 ग्रामीणता व प्रादेशिकता: संकल्पना	252
4.2.1 ग्रामीण साहित्य व प्रादेशिक साहित्य: फरक – भेद	258
4.3 नव्वदोत्तरी गोमंतकीय कथेतील ग्रामीण जीवनाचे चित्रण	259
4.3.1 नव्वदोत्तरी गोमंतकीय कथेतील कृषी संस्कृतीचे व निगडीत प्रश्नांचे चित्रण.....	260
4.3.2 ग्रामीण समाजव्यवस्था व ग्रामीण वास्तवाचे चित्रण	267
4.3.3 ग्रामीण समजुती व ग्रामजीवनातील लोकांच्या मानसिकतेचे चित्रण	272
4.3.4 ग्रामजीवनातील बदलांचे चित्रण	283
4.3.5 ग्रामीण स्त्रीजीवनाचे चित्रण	287
4.4 नव्वदोत्तरी गोमंतकीय कथेतून आविष्कृत होणारी प्रादेशिकता.....	291
4.5 समारोप	304
संदर्भ	304

प्रकरण ५

नव्वदोत्तरी गोमंतकीय मराठी कथेतून येणारे खाजगीकरण, उदारीकरण व जागतिकीकरण

5.1 प्रस्तावना	308
----------------------	-----

5.1.1 जागतिक राजकारण, १९९० नंतरची भारतीय अर्थव्यवस्थेतील स्थित्यंतरे आणि जागतिकीकरणाची प्रक्रिया	309
5.1.2 ग्राम, नगर, नागर संस्कृतीतून महानगरीकरणाच्या प्रक्रियेत खा-उ-जा संस्कृतीची भूमिका ..	312
5.2 नव्वदोत्तरी गोमंतक व खा-उ-जा संस्कृती	314
5.3 खा-उ-जा संस्कृती व साहित्य सहसंबंध	318
5.4 निवडलेल्या नव्वदोत्तरी गोमंतकीय कथाकारांच्या कथेतून दिसून येणारे खा-उ-जा संस्कृतीचे पडसाद	319
5.4.1 जागतिकीकरणामुळे शहरीकरणाच्या प्रक्रियेत असलेल्या गोमंतकाचे चित्रण	319
5.4.2 खाण व्यवसायामुळे झालेल्या गोव्यातील बदलांचे चित्रण	321
5.4.3 पर्यटन व्यवसायामुळे निर्माण झालेल्या गोव्यातील प्रश्नांचे चित्रण	324
5.4.4 कॅसिनो संस्कृतीचे गोव्यातील समाजजीवनावर उमटलेले पडसाद	331
5.4.5 जागतिकीकरणामुळे निर्माण झालेल्या चंगळवादी संस्कृतीचे चित्रण	332
5.4.6 सांस्कृतिक एकजिनसीकरणामुळे, पाश्चात्य संस्कृतीकडे ओढल्या जाणाऱ्या नवीन पिढी व जुन्या पिढीमधील संघर्षाचे चित्रण	333
5.4.7 परदेशात कामानिमित्त गेलेल्या व जागतिकीकरणाच्या प्रक्रियेचा भाग बनलेल्या गोवेकरांच्या व्यथा	335
5.4.8 उदारीकरण व खाजगीकरणामुळे निर्माण झालेल्या प्रश्नांचे चित्रण	336
5.5 समारोप	337
संदर्भ	338

प्रकरण 6

मध्यवर्ती मराठी कथेचा गोमंतकीय कथेवर असलेला प्रभाव

6.1 प्रस्तावना	341
6.2 विषयकेंदीय प्रभाव आणि सहसंबंध	341
6.3 मध्यवर्ती मराठी कथासाहित्याच्या तुलनेत समकालीन गोमंतकीय कथेच्या मर्यादा	348
6.4 मध्यवर्ती व गोमंतकीय नव्वदोत्तरी स्त्री कथालेखन: प्रभाव व भेद	352
6.5 तंत्रनिष्ठ प्रभाव आणि भेद	355
6.6 गोमंतकीय मराठी कथेची वैशिष्ट्ये बलस्थाने: मध्यवर्ती कथेच्या तुलनेत	358

6.7 समारोप	359
संदर्भ	360

प्रकरण ७

नव्वदोत्तरी गोमंतकीय मराठी कथेचे वाङ्मयीन मूल्यमापन

7.1 प्रास्ताविक.....	363
7.2 कथानकाची मांडणी व अवलंबिलेले कथातंत्र	363
7.2.1 शैली विशेष	370
7.3 नव्वदोत्तरी गोमंतकीय मराठी कथेतील व्यक्तिचित्रणे	372
7.4 नव्वदोत्तरी गोमंतकीय मराठी कथेत कथाकारांनी अवलंबिलेली निवेदनपद्धती	382
7.5 नव्वदोत्तरी गोमंतकीय मराठी कथेतील वातावरण विषयक वैशिष्ट्ये	386
7.6 नव्वदोत्तरी गोमंतकीय मराठी कथेची भाषाशैली व संवाद रचना.....	391
7.7 नव्वदोत्तरी गोमंतकीय मराठी कथेतील म्हणी, वाक्प्रचारांचा वापर.....	394
7.8 समारोप	395
संदर्भ	395

प्रकरण ८

उपसंहार आणि निष्कर्ष

8.1 प्रास्ताविक.....	401
प्रकरण १ : कथा: संकल्पना, स्वरूप, व्याप्ती	402
प्रकरण २ : १९९० पूर्व गोमंतकीय मराठी कथा.....	403
प्रकरण ३ : नव्वदोत्तरी गोमंतकीय मराठी कथा.....	405
प्रकरण ४ : नव्वदोत्तरी गोमंतकीय मराठी कथेतील ग्रामीणता व प्रादेशिकता.....	407
प्रकरण ५ : नव्वदोत्तरी गोमंतकीय मराठी कथेतून येणारी खाजगीकरण, उदारीकरण व जागतिकीकरण	407
प्रकरण ६ : मध्यवर्ती मराठी कथेचा गोमंतकीय मराठी कथेवर असलेला प्रभाव.....	408

प्रकरण ७ : नव्वदोत्तरी गोमंतकीय मराठी कथेचे वाङ्मयीन मूल्यमापन	409
8.2 निष्कर्ष	409

परिशिष्ट

परिशिष्ट	419
परिशिष्ट १ : गोव्याचा राजकीय नकाशा	419
परिशिष्ट २ : उत्तर गोव्याचा नकाशा	420
परिशिष्ट ३ : दक्षिण गोव्याचा नकाशा	421
परिशिष्ट ४ : गोव्याचा पर्यटन नकाशा	422
परिशिष्ट ५ : प्रातिनिधिक स्वरूपात निवडलेल्या भिन्न लेखकांच्या साहित्यकृतींची मुखपृष्ठे	423
परिशिष्ट ६ : अभ्यासासाठी निवडलेल्या कथाकारांचा परिचय	438
पु. शि. नार्वेकर	438
ज्ञानेश्वर कोलवेकर	441
विठ्ठल गावस	442
नारायण महाले	444
सु. म. तडकोड	445
दयाराम पाडलोस्कर	449
गजानन यशवंत देसाई	452
उदय जनार्दन नाईक	454
मेघना गजानन कुरुंदवाडकर	455
सौ. प्रतिभा कारंजकर	456
सौ. गिरिजा मुरगोडी	457
अंजली आमोणकर	458
माधवी देसाई	460
डॉ. आरती दिनकर	462
रेखा पौडवाल	463
ज्योती अवधूत कुंकळकर	464

सौ. रेखा श्रीनिवास मिरजकर	465
---------------------------------	-----

संदर्भसूची

संदर्भसूची	466
अ) ग्रंथसूची	467
आ) प्रबंध	473
इ) स्मरणिका, नियतकालिकें, संशोधन पत्रिका	474
ई) संकेतस्थळे.....	476
उ) आधारग्रंथ सूची	477
